

आपल्या संघटनेची सुरवात तसे म्हटले तर १९३४ सालीच पुणे येथे डाकघर खात्याच्या निवृत्तांनी केली परंतु त्याला मूर्त रूप यायला जवळजवळ एक तप लागला व देशाला ज्या वर्षी स्वातंत्र्य मिळाले त्याच वर्षी त्याला मूर्त स्वरूप आले. म्हणजेच १९४७ साली. प्रथम ही संघटना एकत डाक व तार खात्यांतील निवृत्तांपुरती मर्यादित होती. परंतु १९७१ सालापासून ती केंद्र सरकारच्या सर्व खात्यातील निवृत्तांसाठी खुली करण्यात आली व फक्त फाऊंडेड बाय पी अॅन्ड टी पेन्शनर्स असे लिहिण्यात आले. २००५ साली झालेल्या घटना दुरस्तीप्रमाणे आता जी खाती पूर्वी केंद्र सरकारची होती व आता त्यांचे पीएसयुज किंवा कॉर्पोरेशन मध्ये रूपांतर झाले त्या खात्यातील निवृत्तांचाही सभासद म्हणून संघटनेत समावेश करण्यात आला. त्यामुळे अर्थातच संघटनेचा व्याप किंवा पसारा वाढला. अखिल भारतीय स्तरावर संघटनेच्या आता ८० शाखा कार्यरत आहेत. मुख्यालय पुण्यात असल्याने महाराष्ट्रात जास्त शाखा आहेत. सभासद संख्या ५०,००० च्या पुढे आहे.

ही भारतातील केंद्रीय निवृत्तांची पहिली संघटना बघताबघता संघटनेने साठी केव्हा गाठली हे कळलेच नाही व त्यामुळे गतवर्षी पुण्यात ११ व १२ डिसेंबर रोजी भव्य व दिव्य स्वरूपात हिरक महोत्सव साजरा करण्यात आला. तेव्हा त्या वर्षातील ठळक घटना नमूद करणे योग्य ठरेल त्याचा हा संक्षिप्त आढावा....

१. संघटना आयकर कायदा १९६१ च्या कलम ८०जी खाली रजिस्टर करण्यात आली. त्यामुळे ज्या देणग्या संघटनेला दिल्या जातात त्या करमुक्त आहेत. याचा फायदा गतवर्षीच्या देणगीदारांना झालाच एवढेच नव्हे तर सहाव्या वित्तीय आयोगाने यावर्षी ३२ महिन्यांच्या सुधारीत निवृत्ती वेतनाचा ४० टक्के थकबाकी सभासदांना दिली आहे. तेव्हा या कलमाचा उपयोग करून संघटनेस भरघोस देणग्या देऊन संघटना आर्थिकदृष्ट्या बळकट करण्यास हातभार लावावा व त्यावर पडणाऱ्या करांपासून मुक्ती मिळावी म्हणजे एका दगडात दोन पक्षी मारल्याचे श्रेय सभासदांना अनायसेच प्राप्त होईल. तेव्हा विचार न करता कामाला लागा.

२. बँकेमध्ये जे सभासद निवृत्ती वेतन घेतात त्यांचा पेन्शन अकाऊंट जॉईंट करण्याच्या ऑर्डर्स रिझर्व बँकेने सुमारे दोन वर्षांपूर्वी दिल्या आहेत परंतु पोस्टखात्याने त्या त्यावेळी दिला नाहीत परंतु सप्टेंबर २००७ मध्ये दिल्या त्यामुळे स्पारुस हा अकाऊंट होल्डर बनून निवृत्तीवेतन काढू शकतो व त्यामुळे फॅमिली पेन्शन मिळणेही सुलभ जाते. आता तर काही बँकांनी ए.टी.एम. कार्ड दिल्याने जसे लागेल तसे निवृत्तीवेतन निवृत्तीवेतन धारकाला काढता येते. ही नाही काय फार मोठी सोय !

३. आतापर्यंत अविवाहीत मुलींना वयाच्या २५ वर्षापर्यंतच फॅमिली पेन्शन मिळण्याची सोय होती परंतु गतवर्षी वयाची अट काढून टाकली त्यामुळे अविवाहीत मुलींना तदहयात पेन्शन उपलब्ध झाले. अर्थात वयाची अट सोडली तर बाकी सर्व तरतूदी मात्र तशाच आहेत. त्यात बदल नाही. हा पण निवृत्तीवेतन धारकांना दिलासाच नाही काय !

४. ११ व १२ डिसेंबरच्या साठीच्या मुख्य कार्यक्रमास श्री. भालचंद्र देशमुख (निवृत्त केंद्रीय मुख्य सचिव भारत सरकार) हे प्रमुख पाहुणे म्हणून लाभले होते. त्यांनी ह्या संघटनेचा कारभार, व्याप पाहिला तसेच उपस्थितांना सरकार निवृत्ती वेतन कधीही बंद करू शकणार नाही तेव्हा त्याबद्दल आपण निश्चिंत राहा, अशी ग्वाही देऊन पेन्शनर्सचा भार हलका केला. त्याच सभेत ते संघटनेचे सभासद झाले, एवढेच नव्हे तर त्यांनी संघटनेस रु. ५०,०००/- ची देणगी जाहीर करून ती संपूर्ण पण केली व त्यांनी संघटनेचा सल्लागार म्हणून काम करण्याची तयारीही दर्शविली. लगेचच पडल्या फळाची आज्ञा देऊन त्यांची (पूर्वीचे दोन सल्लागार असतानाही) सल्लागारपदी नियुक्ती करण्यात आली. संघटनेचे हे केवढे मोठे भाग्य.

५. त्याच समारंभात संघटनेचे एक सभासद श्री. माधवराव बामणे (पिंपरी चिंचवड) यांनी संघटनेसाठी aicgpa.org या नावाने तयार केलेल्या वेबसाईटचे श्री. भालचंद्र देशमुख, प्रमुख पाहुण्यांचे हस्ते उद्घाटन करण्यात आले. त्यामुळे ज्या सभासदांचे कडे संगणक आहे त्यांना घरबसल्या काय काय नवीन ऑर्डर्स आहे ते पाहता येते.

६. त्या वेबसाईटचा दुसरा फायदा असा झाला की डीपार्टमेंट ऑफ पेन्शन आणि पेन्शन वेलफेअर खात्याने १२ व्या पंचवार्षिक योजनेत नॅशनल पोर्टल या कार्यक्रमात भारतातील निवृत्तांच्या संघटनेला दरवर्षी रु. ६०,०००/- चे अनुदान पुढील पाच वर्षांसाठी देण्याचे ठरविले. प्रथम त्यांनी प्रथम त्यांनी ९ संघटनांना ते अनुदान देऊ केले त्यांत आपल्या संघटनेचा ४ था नंबर आहे व २००७-२००८ चा धनादेश आपल्या आपल्या संघटनेस मिळालाही. तसेच संघटनेस एक संगणक पण दिला त्यामुळे आता पेन्शन खात्यात ऑनलाईन बातचीत करता येते हा फायदा काही कमी नाही !

EKSHASHTI CELEBRATION 1947-2008

७. सर्वात महत्वाचा म्हणजे ६ व्या वित्तीय आयोगाने आपला अहवाल ठराविक मुदतीचे पूर्वी सरकारकडे दिला व त्यात निवृत्ती वेतन धारकांच्या पदरात सुधारीत निवृत्तीवेतन देऊन झुकते माप टाकले. एवढेच नव्हे तर आपले अर्थमंत्री मा. श्री. चिदंबरम ७५ वयानंतर निवृत्तीवेतन बंदीची तयारी केली होती त्यास डावलून वयाच्या ८०-८५ , ९०-९५ व १०० वर्षांपुढील निवृत्तीवेतन धारकांना वाढीव पेन्शन देऊन त्यावर महागाई भत्ताही दिला. एवढेच नव्हे तर ४० टक्के थकबाकीची रक्कमही सरकारने दिली.

८. संघटनेने सामाजिक कृतज्ञता निधी स्थापन केला.

९. बेस्ट ब्रँचला एक रोलिंग शिल्ड देण्याचे ठरले.

वरील जशा चांगल्या घटना घडल्या त्याचबरोबर एक वाईट घटनेस ही संघटनेस तोंड द्यावे लागले ती म्हणजे संघटनेचे सल्लागार श्री. के. डी. वेलणकर यांना हिरक महोत्सवानंतर १५ दिवसात म्हणजे २८ डिसेंबर २००७ ला देवाज्ञा झाली. त्यांनी त्यांचे हयातीत संघटनेला भरघोस देणग्या दिल्याच परंतु त्यांचे इच्छेप्रमाणे त्यांच्या मिळकतीतील रु. १,५०,०००/- आपल्या संघटनेस देणगी देण्याचे नमूद केले होते त्यानुसार त्यांचे पुत्र श्री. विवेक व त्यांच्या परिवाराने दि. १ मे २००८ रोजी ती रक्कम धनादेशाद्वारे संघटनेकडे संपूर्ण केली. धन्यतो पीता व धन्य तो पुत्र. श्री. के. डी. वेलणकर यांना जर "एक महान कर्मयोगी" म्हटले तर वावगे ठरणार नाही हे निश्चितच. त्यांना माझे शतशः प्रणाम.

या वरील सर्व पार्श्वभूमीवर यंदा संघटनेची एकषष्ठी २९ व ३० डिसेंबर रोजी ठाणे येथे मंगला हायस्कूल मध्ये संपन्न होत आहे. गतवर्षी ठाणे शाखेला व जळगांव शाखेला बेस्ट ब्रँच अवार्ड जाहीर झाले होते. त्याच सभेत ठाणेकरांनी एकषष्ठी साजरी करण्याचे यजमानपद मुख्यालयाकडे मागितले व त्यांनी ते मान्यही केले. तेव्हा एकषष्ठी संघटनेची भव्य व दिव्य स्वरूपात साजरी करणे आपल्या भरघोस पाठींब्याशिवाय शक्य नाही. तरी एकषष्ठी समारंभास व संघटनेस शुभेच्छा देऊन येथेच थांबतो.

श्रीपाद के. जोशी

संघटक सचिव, ठाणे.

मृत्युपत्र म्हणजे अल्पजीवनाला आमंत्रण असा जनमानसात एक गैरसमज आहे. भीती, अज्ञान व कधी कधी चुकीचा आत्मविश्वास यामुळे व्यक्ती मृत्युपत्रापासून दूर रहाते. ही भीती व अज्ञान नाहीसे व्हावे या हेतूने केलेला हा संवाद. मृत्युपत्र हे एक इच्छापत्रच असते. इच्छापत्र हा शब्द मृत्युपत्र शब्दापेक्षा कमी भीतीदायक म्हणून संवादात मृत्युपत्रासाठी इच्छापत्र या शब्दाचा वापर केला आहे.

● **इच्छापत्र म्हणजे काय ?**

आपल्या पश्चात स्वतःच्या संपत्तीची विभागणी/वाटप कसे व्हावे याबद्दल एखाद्या व्यक्तित्ने सोप्या भाषेत व कायदेशीर तरतूदी सांभाळून लिखित स्वरूपात स्पष्टपणे मांडलेली इच्छा म्हणजे इच्छापत्र.

● **इच्छापत्र का करावे ?**

आपल्या पश्चात आपली स्थावर व जंगम संपत्ती कोणत्याही तऱ्हेचा गोंधळ, गैरसमजूत तंटा-बखेडा, फसवणूक किंवा कायदेकानून न होता, आपल्या इच्छेप्रमाणे वाटली जावी असे वाटत असेल तर त्याला एकच उत्तर आहे - इच्छापत्र. इच्छापत्र करणे कठीण नाही. वकिलाची मदत न घेताही ते करता येते.

● **इच्छापत्राची वैशिष्ट्ये कोणती ?**

इच्छापत्राची अंमलबजावणी व्यक्तीच्या मृत्युनंतरच होते. आपल्या हयातीत पूर्वी केलेले इच्छापत्र केव्हाही रद्द करता येते व बदलता येते.

● **इच्छापत्र कोण करू शकते ?**

संतुलीत मन व परिपक्व वय असलेली कोणतीही व्यक्ती इच्छापत्र करू शकते. अठरा वर्षाखालील कोणाही व्यक्तीला इच्छापत्र करता येत नाही. लग्न होण्यापूर्वी केलेले इच्छापत्र लग्न होताच आपोआप रद्द होते. त्यामुळे नवे इच्छापत्र करावे लागते.

● **इच्छापत्र कशाचे करता येते ?**

स्वकष्टार्जित व पूर्ण मालकी असलेली स्थावर व जंगम मालमत्ता व संपत्ती यांचे इच्छापत्र करता येते. वडीलोपार्जित मालमत्तेचे पण इच्छापत्र तयार करता येते. परंतु ह्या मालमत्तेचे वाटप होऊन त्यावर स्वतःची पूर्ण मालकी प्रस्थापित झाली असणे आवश्यक आहे.

● **इच्छापत्रात लाभाधिकारी कोण होऊ शकते ?**

कोणीही, पती/पत्नी, नातेवाईक, वयाने लहान मोठी, कोणीही व्यक्ती, एखादी हिंदू देवता किंवा वेडसर व्यक्तीही लाभाधिकारी होऊ शकते. ह्यासाठी लाभाधिकाऱ्यांच्या संमतीची आवश्यकता नसते. मात्र संस्था, देवता वैगेरे याबाबतीत नोंदणी अधिकाऱ्याकडे इच्छापत्र रजिस्टर करणे आवश्यक आहे.

● **इच्छापत्र करतांना कोणत्या कायदेशीर तरतूदीकडे लक्ष द्यावे ?**

- इच्छापत्रावर स्पष्ट, ठळक सही करावी/आंगठ्याचा ठसा उमटवावा.
- प्रथम दोन साक्षीदारांसमोर स्वतः सही करावी नंतर साक्षीदारांनी तुमच्यासमोर सही करावी.
- प्रत्येक पानावर वरीलप्रमाणे तिघांनी सही करणे चांगले.
- खाडाखोड अजिबात नसावी.

● **साक्षीदार कोण असावेत / नसावेत ?**

- लाभाधिकारी किंवा त्याची/चा पत्नी/पती किंवा इतर कोणीही नातेवाईक साक्षीदार नसावेत.
- साक्षीदार आपल्यापेक्षा वयाने लहान असावेत.
- कुटुंबाचा डॉक्टर एक साक्षीदार असल्यास उत्तम.
- साक्षीदार सचोटीचा चांगल्या आर्थिक स्थितीतील असावा.
- आपल्या हयातीतच एखाद्या साक्षीदाराचा मृत्यु झाल्यास नवीन इच्छापत्र तयार करून नवीन साक्षीदार असणे चांगले.

● **व्यवस्थापक कोण असावेत ?**

आपल्या ओळखीची, परिपक्व, विश्वासू, दृढनिश्चयी, समजूतदार व आपल्यापेक्षा वयाने लहान व्यक्ती असावी.

● **इच्छापत्र करण्याचे विशेष फायदे कोणते ?**

इच्छापत्र न केल्यास वारस हक्क कायद्यानुसारच मालमत्तेची वाटणी होते. मात्र ज्या व्यक्तींना एरवी वारसाहक्काने मालमत्तेत वाटा मिळण्याची शक्यता नसते. त्याच्यासाठीही इच्छापत्राद्वारे तरतूद करता येते. उदा. नोकर, मित्र/मैत्रिण इ. मालमत्तेची वाटणी लाभाधिकार्यांच्या गरजेनुसार करता येते.

● **इच्छापत्राबाबत कोणती काळजी घ्यावी ?**

- इच्छापत्रातील तरतूदीबाबत गुप्तता ठेवावी. विशेषतः लाभाधिकार्यांना त्याबाबत माहिती देऊ नये.
- इच्छापत्र केले असल्याबद्दल एखाद्या जवळच्या व्यक्तीला/व्यवस्थापकाला माहिती द्यावी.
- इच्छापत्र सुरक्षित जागी (उदा. बँकेच्या लॉकरमध्ये) ठेवावे व त्याची माहिती व्यवस्थापकाला, लाभधारक नसलेल्या विश्वासूंना देऊन ठेवावी.
- इच्छापत्रकाची एक प्रत व्यवस्थापकाकडे द्यावी.
- इच्छापत्राची नोंदणी (रजिस्ट्रेशन) केल्यास ते अधिक विश्वसनीय ठरते.

● **इच्छापत्र कसे तयार करावे ?**

- इच्छापत्र लिखित स्वरूपात, सुवाच्च अक्षरात हवे.।
- टंकलिखित हवेच असे नाही. असल्यास चांगले.
- स्टॅम्पपेपरची किंवा स्टॅम्प लावण्याची आवश्यकता नाही.
- साधा कागद चालतो. परंतु टिकारूपणासाठी बाँडपेपर वापरणे चांगले.

● **इच्छापत्राचा मसुदा असा असावा-**

इच्छापत्र करणाऱ्याचे नाव व पूर्ण पत्ता हवा.

यापूर्वी बनविलेली इच्छापत्रे असल्यास ती सर्व रद्द समजावी असे वाक्य लिहावे.

स्वखुषीने व संतुलित मानसिक अवस्थेत असतांना मी हे इच्छापत्र केले आहे असे नमूद करावे.

भाषा असंदिग्ध, सोपी व सुस्पष्ट असावी.

माझे पश्चात माझ्या संपत्तीचे वाटप विनातंटाबखेडा सुलभरित्या व्हावे या हेतूने हे इच्छापत्र मी करित आहे. असे नमूद करावे.

लाभाधिकार्यांची यादी करावी.

मालमत्तेची तपशीलावर यादी करावी.

मालमत्ता कोणाला किती द्यावी याची जंत्री बनवावी.

इच्छापत्र अमंलात आणण्यासाठी व्यवस्थापकाची नेमणूक करावी.

कुटुंबातील फक्त आपल्यावर पूर्णपणे अवलंबून असलेल्या पती, पत्नी, नातेवाईक यांच्या पालनपोषणाची सोय करावी.

● **इच्छापत्रात बदल करावयाचा असल्यास कसा करावा ?**

किरकोळ बदल इच्छापत्राचा पुरवणी किंवा परिशिष्ट (Codicil) जोडून करता येतो. मात्र महत्वाचे बदल करावयाचे असल्यास नवीन इच्छापत्र करावे.

इच्छापत्राचा एक नमुना

१) मी खालील सही करणार (पूर्णनाव) _____ वय _____
 राहणार (पूर्ण पत्ता) _____ माझे पश्चात माझ्या संपत्तीचे
 वाटप विनातंटा बखेडा व सुलभ रितीने व्हावे या हेतुने स्वखुषीने व संतुलित मानिसक अवस्थेत असतांना माझ्या स्वकष्टार्जित मिळकतीचे
 मी स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे खालीलप्रमाणे मृत्युपत्र (will) करून ठेवीत आहे.

२) माझी सर्व मिळकत माझ्या नोकरीच्या / व्यवसायाच्या उत्पन्नातून केलेली असून, मी माझे मनाप्रमाणे तिची विल्हेवाट करण्यास पूर्ण
 मुखत्यार आहे.

३) माझे कुटुंबातील खालील व्यक्ती या मृत्युपत्राचे लाभाधिकारी आहे.

माझी पत्नी _____ वय _____ व दोन मुले

१) _____ वय _____ व २) _____ वय _____

आहेत आणि त्यांचे शिक्षण चालू आहे / मुलांचे लग्न झालेले असून त्याची पत्नी सौ. _____ मुलगा/मुलगी
 _____ आहे.

४) माझी स्थावर व जंगम मिळकत खालीलप्रमाणे

स्थावर १) मी स्वतः रहात असलेले माझ्या मालकीचे घर / फ्लॅट क्र. _____ या सोसायटीत _____ नंबरचा आहे. माझे
 पश्चात तो माझे पत्नीचे मालकीचा होईल. / माझे पत्नीला हयातीपर्यंत राहण्याचे हक्काने देत आहेत. तिचे पश्चात मो माझे मुलाचा/मुलीच्या
 मालकीचा होईल.

२) _____ या सोसायटीत एक _____ चौरस फूटांचा प्लॉट माझी पत्नी सौ. _____ हिचे नावावर
 घेतला आहे. त्यांच्या चतुःसीमा येणेप्रमाणे सर्व नं. _____ तो मुलाला / मुलीला द्यावा / योग्य किमतीला विकून येणारी
 रक्कम माझ्या सर्व मुलांनी वाटून घ्यावी. याचे शिवाय माझी दुसरी स्थावर मिळकत नाही.

जंगम मिळकत - बँक, पोस्ट, क. डिपॉझिट, विमा, नॅशनल, सोव्हिएट सर्टिफिकेट नं. शेअर्स-अंदाजे रक्कम

I) खाते क्रमांक _____ यातील सर्व रक्कम

II) _____ III) _____

सर्व दागदागिने, चांदीची भांडी, घरातील शिल्लक, चीज वस्तू माझी पत्नी सौ. _____ हिने मुलांना / मुलींना द्यावा.
 माझी सर्व देणी, हॉस्पिटल-औषध पाण्याचा खर्च, धार्मिक खर्च, सरकारी कर, देणग्या देऊन झाल्यावर माझे पत्नीला दरमहा
 रूपये मिळतील असे पहावे. व्यवस्थापकाने रकमा वसूल करून वरील देणी दिल्यावर वाटणी करावी.

५) श्री. _____ पत्ता _____

व श्री. _____ पत्ता _____

यांना व्यवस्थापक _____ म्हणून नेमले आहेत. वर उल्लेख केलेल्या मिळकती शिवाय इतर काही येणे असल्यास ते
 व्यवस्थापकाने वसूल करावे व देणे असल्यास माझे मिळकतीतून द्यावे. व्यवस्थापनाचा खर्च वजा जाता उरलेली रक्कम वाटणी करावयाची
 आहे. हे माझे अखेरचे मृत्युपत्र आहे. _____ रोजी रद्द करीत आहे. त्यापूर्वी मी मृत्युपत्र केलेले नाही. केलेले
 असल्यास या लेखान्वये ती सर्व रद्द करीत आहे.

६) स्थळ _____ दिनांक _____ सही पूर्ण नाव _____

७) आम्ही साक्षीदार I) _____ राहणार व

II) _____ राहणार _____ आमचे देखत

यांनी सही केली असून त्यांचे देखत आम्ही सही केल्या आहेत.

सही _____ सही _____

पूर्ण नाव _____ पूर्ण नाव _____

स्थळ: _____ दिनांक : _____

ही मार्गदर्शक पत्रिका श्री. अशोक रावत कार्याध्यक्ष, मुंबई ग्राहक पंचायत यांनी प्रसिध्द केली आहे.

१ ऑक्टोबर (दुसरी आवृत्ती)

मुंबई ग्राहक पंचायत यांच्या सौजन्याने.....

पेन्शनर चळवळ १९३४ साली सुरु झाली परंतु खऱ्या अर्थाने १९४७ साली पुणे येथे भारतीय स्तरावर पोस्ट व टेलीग्राफच्या निवृत्तांनी केंद्रीय निवृत्त कर्मचाऱ्यांची संघटना स्थापन केली. त्यानंतर १९५० पासून भारतात अनेक संघटना वेगवेगळ्या खात्यांमधून स्थापन झाल्या. भारतातील सर्वात जुनी संघटना म्हणून आपल्या संघटनेला मोठा मान आहे. या संघटनेने सर्वच वित्तीय आयोगांना वेळोवेळी मेमोरेंडम देवून निवृत्ती वेतन धारकांचे जीवन सुखी करण्याचा जोरदार प्रयत्न केलेला आहे.

पेन्शन हे १८७१ च्या पेन्शन कायद्यान्वये देय करण्यात आले होते. १९३८ साली पेन्शन नियमांचे एक पुस्तक प्रसिध्द करण्यात आले होते. १५.७.१९५२ रोजी गाडगीळ समीतीने १/२ टक्का महागाई भत्ता पगार म्हणून धरण्याची शिफारस केली व ती मंजूर झाली १.१.१९६४ पासून फॅमिली पेन्शन सुरु झाले आहे. आपल्या संस्थेने गेल्या साठ वर्षात पेन्शावर व फॅमिली पेन्शनर यांच्या साठी अनेक गोष्टी मार्गी लावलेल्या आहेत. त्या म्हणजे - सेवा निवृत्ती नंतर लगेच पेन्शन मिळणे, कॉम्प्युटेशनची टक्केवारी वाढविणे, कॉम्प्युटेशन पेन्शन लवकर रिस्टोअर करणे, पे कमिशनच्या शिफारशी प्रमाणे पेन्शन मध्ये वाढहोणे. बँकतून व पोस्टातून निवृत्तीवेतन धारक व त्यांची सहचारिणी/सहचान्यास दोघापैकी कोणालाही पेन्शन मिळणे म्हणजेच जॉईंट अकाऊंट करणे, पीपीओ पुस्तक देणे, इतर पेन्शनर प्रमाणे फॅमिली पेन्शनरांनाही दर सहा महिन्यांनी महागाई भत्त्यात वाढ होणे. पेन्शनरच्या कुटुंबातील सदस्यांना त्यांच्या हयाती नंतर पेन्शन मिळणे आणि यात अपंग मुले, अविवाहीत मुले, विधवा व घटस्पोटीत मुली यांचा समावेश आहे. अशा बऱ्याच बाबींचा सरकारने स्विकार केला आहे. बी.एस.एन.एल. च्या पेन्शन धारकांना पेन्शन मिळेल की नाही हा संभ्रमही दूर झाला आहे.

असे असले तरी पेन्शनरांना अजूनही बऱ्याच गोष्टी सरकारकडून पदरात पाडून घ्यावयाच्या आहेत. २००६ साली सर्व केंद्रीय निवृत्त संघटनांनी संसदभवानासमोर तीन दिवस धरणे धरले होते त्यात तीनशे पुरुष व पन्नास महिला सहभागी झाल्या होत्या. आपल्या संघटनेतर्फे मुंबई, पुणे व जळगांव येथून एकूण पाच सदस्य सहभागी झाले होते. त्या वेळी पाच एम.पी.नी धरणे धारकांना भेट दिली व आश्वासन दिले की, सहाव्या पे-कमिशन मध्ये पेन्शनर्सनाही सहभागी करावयास लावू व हे सर्व करून दाखविले. म्हणूनच निवृत्ती वेतन धारकांचा समावेश ५ ऑक्टोबर २००६ रोजीच्या अध्यादेशात करण्यात आला व आज जे काही सुधारीत निवृत्ती वेतन १.१.२००६ पासून मिळाले व त्याची ४० टक्के थकबाकी ही मिळाली हे विसरता येणार नाही.

१४ मे २००६ रोजी नवी दिल्ली येथे सर्व केंद्रीय निवृत्त कर्मचाऱ्यांच्या संघटनांनी एक सुकाणू समिती स्थापन केली. त्यांनी सहाव्या पे कमिशनला ३४ मागण्या सादर केल्या होत्या. त्यापैकी १४ मागण्या मंजूर झाल्या व एक मागणी नाकारण्यात आली व १९ मागण्या विचाराधीन आहेत. अशा परिस्थितीत सर्व केंद्रीय निवृत्तांनी संघटित होवून एकत्रीतपणे पुनश्च संघटनेच्या पाठीशी खंबीरपणे उभे राहणे महत्वाचे आहे. कुठल्याही प्रकारची शिथिलता येता कामा नये. नुकत्याच सर्व संघटनांनी मिळून भारतीय स्तरावर एक कॉन्फेडरेशन नवी दिल्ली येथे स्थापन केले आहे. ही संघटनेच्या दृष्टीने फारच महत्वाची बाब आहे. आपण सर्वांनी संघटना सदस्य वाढवून बळकट केली तर सरकारकडे जातांना आपली बारगेनिंग कॅपेसिटी वाढेल व आपल्या उर्वरीत मागण्या पदरात पाडून घेता येतील. संघटित शक्ती व एकीचे बळ हे कामी येईल तेंव्हा संघटना वाढवा, मेंबर्स वाढवा व सर्व एकत्रीत व्हा म्हणजे यश हे आपलेच आहे.

पेन्शनर्सनां मानाचं स्थान / जीवन सन्मान देण्याचे काम मा. नाकारा (निवृत्त संरक्षण सचिव) यांनी सर्वोच्च न्यायालयात दाखल केलेल्या याचिकेच्या पूर्णपीठाच्या निर्णयानुसार मिळू लागले आहे. त्याचा निकाल १७.१२.१९८२ रोजी झाला व त्या निकालाप्रमाणे पेन्शन ही भिक किंवा दान नसून अनुदान आहे. ३५, ४० वर्षे केलेल्या सेवेची ती परत फेड आहे तसेच त्यांचे आरोग्य समाजातील मानाचे स्थान आदी देण्याबद्दल मा. चंद्रचूड व मा. देसाई मुख्य न्यायाधिश सर्वोच्च न्यायालय यांनी व्यक्त केल्याने पेन्शनर्सचे जीवनमान व समाजातील स्थान उंचावलेले आहे म्हणून श्री. नाकारा यांच्या बदल कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी भारतातील सर्व सेवा निवृत्त कर्मचारी दि. १७ डिसेंबर हा " पेन्शनर्स डे " निवृत्त एकात्मता दिवस साजरा करतात.

प्रत्येक ज्येष्ठ नागरीक हा निवृत्त कर्मचारी असतोच असे नाही. परंतु प्रत्येक निवृत्त कर्मचारी हा ज्येष्ठ नागरीक असतोच तेव्हा जर सर्व निवृत्तांचे व ज्येष्ठांचे बळ एकत्र केले तर त्यांची व्होटिंग पावर व्होट बँक भारतात जाडुई चमत्कार घडविल हे सर्वांनी लक्षात घ्यावयास हवे. एकीचे बळ हे फार मोठे असते. असो.

" पेन्शनर्स युनिटी आणि सॉलिडॅरिटी जिन्दाबाद ! "

लॉग लीव्ह ए. आय. सी. जी. पी. ए.

एच. एन. पाटील

संघटन सचिव

ऑल इंडिया पेन्शनर्स असोशियेशन मुख्य का. पुणे.

योगा मध्ये सहा शुद्धिक्रिया सांगितलेल्या आहेत. त्यापैकी जलनेती ही एक होय. नासिका मार्गाच्या शुद्धिसाठी या क्रियेचा उपयोग होतो. "नाकपूड्यांपासून घशापर्यंतच्या श्वसन मार्ग स्वच्छ करणे हे या शुद्धिक्रियेचे मुख्य उद्दिष्ट आहे". या क्रियेत जल म्हणजे पाणी वापरले जाते म्हणून तिला "जल नेती" असे नांव पडले आहे. पाण्याऐवजी जर वस्त्राचे सुत वापरले तर त्यास "सुत्रनेती" वस्त्राच्या सुताऐवजी जर कॅथेटर वापरले तर त्यास "दंडनेती" म्हणतात. थोडक्यात नेती म्हणजे नासिका मार्गाची शुद्धि.

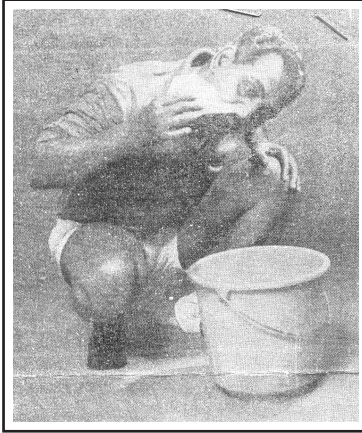
नासाभ्यां जलमाकृत्य पुर्नवस्त्रेण रेचयेत्

पायं जायं व्यक्त्रमेण स्लेमदोषं तिकारयेत् घेरंग संहिता १.५५

दोन्ही नाकपुड्यांनी पाणी ओढून घेऊन ते दोन्ही नाक पुड्यांवाटे बाहेर सोडा, याच्या अभ्यासामुळे शरिर कामदेवाप्रमाणे क्रांतीमान होते.

क्रिया :- नदीच्या पाण्यात डोके बुडवून जलनेती करणे शक्य आहे. सुरवातीला पाणी नाकाने घ्यावे व नंतर ते तोंडाने सोडावे अथवा तोंडाने घेऊन ते परत नाका वाटे सोडावे किंवा ओंजळीत पाणी घेऊन हि क्रिया करावी. प्रत्यक्ष नदीत जाऊन जर ही करावयाची झाली, तर त्यांत पुष्कळ अडचणी येतात. नाकावाटे पाणी आत घेतांना शिंका येतात व ते पाणी नाकावाटेच फवारले जाते, व जर तोंडावाटे पाणी बाहेर काढता आले नाही तर ठसका लागून त्रास होण्याचा संभव असतो, म्हणून सर्वांना सोयीस्कर अशी पध्दत आता सध्या प्रकारात आहे. या पध्दतीत चिनीमातीचे तोटीचे भांडे (फिडींग कप) वापरले जाते. पूर्वी तोटीच्या झाल्या होत्या. त्याही वापरता येतात, थोडक्यात पाण्याची धीर नाकात व्यवस्थीत पणे ओतता येईल असे भांडे या क्रियेसाठी वापरणे आवश्यक आहे.

कृती :

थोडेसे कोमट पाणी घेऊन त्यांत थोडे मीठ टाका. मान थोडी कलती करून एका नाक पुडीत जलनेती पात्राची तोटी टेकवा. प्रथम तोंड उघडे ठेवून श्वासोश्वास तोंडाने चालू ठेवा व त्यानंतर हळूहळू पाणी नाकपुडीत ओतल्यास सुरवात करा. श्वास नाकाऐवजी तोंडाने चालू ठेवल्याने हे पाणी अन्ननलिकेद्वारे घशांतून पोटात जाते. नंतर दुसऱ्या नाकपुडीने हीच क्रिया सुरू ठेवावी. अर्थात ही क्रिया म्हणजे जलनेती नक्कीच नव्हे. पण सुरवातीला अशी क्रिया केल्याने जलनेतीचा अभ्यास करणे सोपे जाते. आता एका नाकपुडीत ओतलेले पाणी पोटात जाऊ न देता मानेची तिरकी अवस्था करून (चित्रात दाखविल्याप्रमाणे) दुसऱ्या नाकपुडीद्वारे पाणी बाहेर काढून टाका. या साठी मानेची तिरकी अवस्था सापडणे आवश्यक आहे. एकदा मानेची ही स्थितीप्राप्त झाली की डाव्या नाकपुडीतून उजव्या बाजूच्या नाकपुडीतून ते बाहेर टाका. नंतर उजव्या नाकपुडीत पाणी घेऊन ते डाव्या नाकपुडीद्वारे सोडा. वॉश बेसीनवर ही क्रिया पूर्ण करता येईल. यानंतर कमरेत पुढे वाकून, उभे राहून हात कमरेवर ठेवून अर्ध वर्तुळाकार फिरवत हि क्रिया करावी.

पूर्वकर्म : ही क्रिया करण्यापूर्वी नाकांत साजूक तुपाचे चार थेंब घालावे ते फार उपयुक्त ठरते.

कालावधी : सुरवातीला ही क्रिया दररोज करावी. सुमारे अर्धालिटर पाणी एका नाकपुडीतून पाठवावे हे पाणी एकदम किंवा थांबून थांबून वापरले तरी चालेल. एकदा ही क्रिया पूर्णपणे जमू लागली की मग ती मात्र आवश्यकतेनुसार करत रहावी.

फायदे : पाण्याच्या सहाय्याने नासपथ स्वच्छ झाल्याने कफदोष नाहिसा होतो, तसेच दीर्घ कालची सर्दी नाहिशि होते. सायनसचा त्रास कमी होतो. प्राणायामाच्या अभ्यासासाठी दोन्ही नाकपुड्या मोकळ्या करणे आवश्यक आहे व आता ते यामुळे शक्य होते.

शीतकृत्य पीत्वा वस्त्रेण नासामालैर्विरेचयेत्

एवभ्यास योगेन काम देव समो भवेत् ।। घेवंड संहिता १:५८

अर्थ : तोंडाने सुरसुर असा आवाज करून पाणी पिऊन (आत घेऊन) नाकातून टाकून द्यावे या क्रियेस शिक्कम भालमाती म्हणतात. यामुळे शरिर कामदेवाप्रमाणे होते.

या श्लोकाचा अर्थ समजून घेतल्यानंतर असे लक्षात येते की या श्लोकात पूर्णावस्था वर्णन केलेली आहे. तेव्हा एकदम तसाप्रयोग केला तर त्रास होईल म्हणून सोप्यांतून अवघडाकडे या तत्वानुसार याचा सोपाप्रयोग प्रथम व मग अवघड व पूर्णावस्था अशा पध्दतीने आपण वर्णन पाहिले आहे. त्यानुसार कृती केल्यास कोणताही त्रास होणार नाही.

स्वानुभव : मी स्वतः जलनेती करतो. जुनाट सर्दीचा नायनाट झाला.

आर. पी. कुलकर्णी, कोल्हापूर

योग शिक्षक, भारतीय योग विद्याधाम, नाशिक

वेदांचे बीज अशी मान्यता असलेली "श्रीमद्भगवद्गीता" म्हणजे जगभरांतील तत्वज्ञ-संत, विद्वानांचा आवडता ग्रंथ. साहजिकच या अद्वितीय ग्रंथावर अभ्यासपूर्ण विपुल लेखनही झालेले, पण संस्कृत भाषेच्या दुर्बोधतेमुळे, तसच वेगवेगळ्या विचारवंतांनी आपापल्या दृष्टीकोनांतून मांडलेल्या विचारसरणीनं सर्वसामान्य मराठी वाचक गीतेच्या खऱ्या अर्थापासून, मुख्य संदेशापासून वंचित होता.

संतश्रेष्ठ श्री ज्ञानेश्वर माऊलींनी गीतेवरील, मराठीतील त्यांच्या टीकेनं, ही उणीव दूर केली. मानवी जीवनाची इतिकर्तव्यता, त्याचा अर्थ, त्याचं रहस्य सरळ सोप्या भाषेत उलगडून दाखवलं.

शके १२१२ (इ.स. १२९०) मध्ये, श्रीक्षेत्र नेवासे येथे श्री मोहिनीराज मंदिरात पैसाच्या खांबाला टेकून माऊली समग्र गीतेवर निरूपण करते झाले. तेही ओघवत्या रसाळ काव्यात. त्या अमृतमधुर ज्ञानगंगेत अवघे श्रोते, ब्रह्मरसांत न्हाऊन निघाले, तृप्त झाले. श्रोतृवृंदांत माऊलीचे वडील बंधु सदगुरु श्री निवृत्तीनाथ व इतर अनेक संत सज्जन सामील होते.

पण या अद्भुत वाग्यज्ञाचा "बोलविता धनी" सदगुरु श्री निवृत्तीनाथ असल्याची जाणीव माऊलींना सतत होती व तसा स्पष्ट उल्लेख ज्ञानेश्वरीत अनेकदा दिसतो. समारोपाच्या ओव्यामध्येही याचा पुनरुच्चार करीत माऊली म्हणतात. "म्हणोनी माझे नित्य नवे। श्वासोश्वासही प्रबंध होआवे। श्रीगुरुकृपा काय नोहे। ज्ञानदेवे म्हणे।। या कारणे मियां। श्री गीतार्थ मन्हाठीया। केला लोकां ययां। दिठीचा विषो।।" ज्ञा. १८/१७३४-३५

गीतेच्या चिंतनात, मनात माऊली एवढे तन्मय होतात, दंग होतात, समरसून जातात, की गीता-नाट्याचा ते साक्षात अनुभव घेतात. त्या अपरोक्ष भावनांचा उद्रेक, परिपाक, परिणती म्हणजे त्यांची "भावार्थ दीपिका" अर्थात "श्री ज्ञानेश्वरी."

एखाद्या कुशल दिग्दर्शकाप्रमाणे माऊली, साध्या, सोप्या रूपक, उपमा, दृष्टांताद्वारे संपूर्ण "गीता-उपदेशाचा" प्रसंग आपल्या नजरेसमोर असा उभा करतात की, "गीता" ही झलक (Trailer) वाटावी तर "ज्ञानेश्वरी" हा समग्र चित्रपट (Full Feature Film)

पण या खटाटोपांत, गीतातत्व विवेचनाचा ब्रह्मविद्या उघड करण्याचा अनुस्युत हेतू माऊलीनं कुठेही नजरेआड होऊ दिलेला नाही. शिवाय सदगुरु कृपासामर्थ्यावर एवढा अतूट विश्वास की ते खात्रीपूर्वक सांगतात..

"तैही गुरुकृपा होये। तरी करिता काय आपु नोहे। म्हणुनि अपार मातें आहे। ज्ञानदेवो म्हणे।।

तेणे कारणे मी बोलें। बोली अरुपाचे रूप दावीन। अतींद्रिय परी भोगवीन। इंद्रियांकरवी।।" ज्ञा. ६/३५-३६

आणि ज्ञानराग आलपिणान्या या शब्दसम्राट ज्ञानराजाला, कानसेन संतश्रोतेही न राहवून प्रेमानं प्रोत्साहित करीत म्हणतात- "तैसे ज्ञानाचे बोलणे। आणि येणे रसाळपणे। आतां पुरे कोण म्हणे। आकर्णिता।। ज्ञा." १३/६४२ म्हणूनच श्री नामदेव महाराजांचे, "गीता अलंकार। नाम ज्ञानेश्वरी। बह्मानंद लहरी।। प्रगट केली।।" हे, तसेच माऊलींच्या आरतीतील, "प्रकट गुह्य बोले। विश्व ब्रह्मचि केले।" हे शब्द यथार्थ वाटतात, सार्थ वाटतात.

आंग्ल कवी वर्डस्वर्थचं काव्यासंबंधी एक प्रसिध्द वचन आहे की, "Poetry is a spontaneous overflow of powerful feelings" (काव्य म्हणजे उत्कट भावनांचा उत्स्फुट उद्रेक) ज्ञानेश्वरी म्हणजे या वचनाचा जणुं वस्तुपाठ. माऊलींच्या मुखांतून स्त्रवणाऱ्या अमृतगंगेला सच्चिदानंद बाबांनी कलमबध्द केलं व मराठी साहित्यात एक अद्वितीय शब्दशिल्प साकार झालं.

ज्ञानेश्वरीला सातशेहून अधिक वर्षांचा काळ लोटल्यानं तत्कालिन मराठी आजकालच्या मराठी वाचकाला समजायला अवघड वाटू लागली. अशा परिस्थितीत लुप्तप्राय होऊं लागलेल्या या ज्ञानामृताचा झरा सदगुरु श्री स्वामी स्वरूपानंदानी अभंग ज्ञानेश्वरीच्या रूपानं सांप्रतच्या मराठी वाचकांसाठी पुनरुज्जीवित केला. असं करतांना स्वामींनी मूळ ज्ञानेश्वरीच्या भावसौंदर्याला, काव्यात्मकलेला यत्किंचितही धक्का लागू दिला नाही. प्राचीन तसचं प्रचलित मराठी यावर सारखीच पकड असल्याकारणानं, परतत्व स्पर्शानं पुनीत, स्वामीचं ज्ञानेश्वरीचं अभंग रूपांतर सरस व सोपं झालं आहे. एवढचं नव्हे तर ज्या उत्कटतेनं स्वामी ज्ञानेश्वरीच्या अंतरंगाशी समरसून जातात त्यामुळे त्यांचे अभंग रसपरिपोषाचा चरमबिंदू गाठत वाचकाला मूळ ग्रंथाकडे आकृष्ट करतात. हेच स्वामीचं अमूल्य योगदान आहे. ज्ञानोत्तर भक्तीचा गौरव व चिद्विलासवादाद्वारे अद्वैताचं तत्वज्ञान सहज सोप्या भाषेत त्यांच्या प्रस्थानत्रयी (ज्ञानेश्वरी अमृतानुभव, चांगदेव पासष्टी) मार्फत समाजातील शेवटच्या थरापर्यंत पोहचविण्याचे व त्यांच्या पत्नी उत्तरविण्याचं माऊलींच साहित्यत्रय, श्री स्वामींनी त्यांच्या अभंग साहित्य यात्रेद्वारे, अभंग ज्ञानेश्वरी, अभंग अमृतानुभव,

अभंग चांगदेव पासष्टी या त्यांच्या प्रस्थान त्रयीतून आजच्या पिढीपर्यंत पोचविलाय. आणि हे अवाढव्य कार्य प्रकृती ठिक नसतांनाही, विहित कर्म या भावनेनं, ईश्वराचं मनोगत म्हणून केलं. जगन्मातेबरोबरील त्यांच्या अमृतधारा या ग्रंथातील संवादात ते म्हणतात :

“मजसि ह्या जगद-रंगभूमीवर जसे दिले त्यां सोंग, करीन संपादणी तशी मी राहुनीया निःसंग ।” अ.धारा५१. आपल्या वाट्याला आलेली भूमिका त्यात रममाण होऊन वठविणारे स्वामी, मातेशी प्रेमळ भांडण करीत कृतक कोपानं म्हणतात: “नटलो मी परि तुझाच कामी त्या होता ना हात, अतां ठेविसी न मम म्हणुनि का कानावरती हात ।।” अ.धारा ५०.

आपल्या या जगावेगळ्या बाळाला देहबुद्धिची दृष्ट लागूं नये देह व्यापाराची, संसार व्यापाची झळ लागूं नये म्हणून जगन्माता :

“ निढळावरती नीट लाऊनी आत्म-स्मृतिची तीट, भक्ती-सुखाचा मुखीं घालिते साखर घांस अवीट । म्हणे अतां जा बरें लाडक्या नको गमावूं वेळ । सकळ सौगड्यांसवे हवे ते सोंग घेऊनि खेळ ।। ” अ.धारा. ४६/४७

“मजसि ह्या जगद-रंगभूमीवर जसे दिले त्यां सोंग, करीन संपादणी तशी मी राहुनीया निःसंग ।” अ.धारा५१. आपल्या वाट्याला आलेली भूमिका त्यात रममाण होऊन वठविणारे स्वामी, मातेशी प्रेमळ भांडण करीत कृतक कोपानं म्हणतात: “नटलो मी परि तुझाच कामी त्या होता ना हात, अतां ठेविसी न मम म्हणुनि का कानावरती हात ।।” अ.धारा ५०.

आपल्या या जगावेगळ्या बाळाला देहबुद्धिची दृष्ट लागूं नये देह व्यापाराची, संसार व्यापाची झळ लागूं नये म्हणून जगन्माता :

“ निढळावरती नीट लाऊनी आत्म-स्मृतिची तीट, भक्ती-सुखाचा मुखीं घालिते साखर घांस अवीट । म्हणे अतां जा बरें लाडक्या नको गमावूं वेळ । सकळ सौगड्यांसवे हवे ते सोंग घेऊनि खेळ ।। ” अ.धारा. ४६/४७

त्याचबरोबर वरदानही देते की, “काव्य सेवका जगदंबेचे असे तुला वरदान । एकुनि कविता, जगत् रसिकता । मुदें डोलविल मान ।। ” अ.धारा. ८

पण श्री स्वामींनी श्रीमद्भगवद्गीतेचा मुख्यत्वे श्री ज्ञानेश्वरीच्या आधारे केलेला साकी वृतांतील “भावार्थ गीता” हा सुबोध पद्यमय अनुवाद असो कि, अभंग-ज्ञानेश्वरी हे ज्ञानेश्वरी चे अभंग रूपांतर असो, ते किती सुमधुर व सुरस आहे ते वाचकांनीच ठरवावे, म्हणून मी वानगीदाखल गीता व भावार्थ गीतेतील २-३ श्लोक / साक्या निवडल्या आहेत व त्या खाली देत आहे :

१) गीता : धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः । मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ।।१/१।।

भावार्थ गीता : धृतराष्ट्र म्हणे, कुरुक्षेत्र जे पावन धर्म-स्थान । संग्रामास्तव उभें ठाकले तिथे घेऊनि बाण ।।१/१।।

माझे आणिक कुमर पंडूचे काय तयानि केलें । सांग संजया, ते ऐकाया असती कान भुकेलें ।।१/२।।

२) गीता : कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन । मा कर्मफलहेतुर्भुमा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ।।२/४७।।

भावार्थ गीता : न च कर्म फली, तुझा स्व-कर्मी, असे मात्र अधिकार ।

फली न ठेवी हेतु, न च करीं अकर्म-अंगीकार ।।२/१४।।

३) गीता : यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः । तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्धवा नीतिर्मतिर्मम ।।१८/७८।।

भावार्थ गीता : योगेश्वर तो श्रीकृष्ण जिथें, जिथें धनुर्धर पार्थ । जय संपत्ति वैभव नीति, नित्य मानितों तेथ ।।१८/१४२।।

गीतेच्या ७०० श्लोकांवर श्री ज्ञानेश्वरी माऊलींनी १०३३ ओव्यांचा टीका ग्रंथ लिहिला तर श्री स्वामी स्वरूपानंदांच्या भावार्थ गीतेत १६१७ साक्या आहेत. यादृष्टीने भावार्थ गीता ही गीतेचा विस्तार तर ज्ञानेश्वरीचं सार म्हणता येईल.

साधारणतः उत्तमोत्तम लेखकांच्या साहित्यकृतींनी, त्या त्या भाषेच्या वांडगमयात भर पडते. पण श्री ज्ञानेश्वर माऊलींच्या परतत्वस्पर्शित वाग्यज्ञाने, मराठी भाषा समृद्ध झाली आहे. त्या त्यांच्या तत्वज्ञानगर्भित साहित्यकृतिंपासून, आजची मराठी वाचकांची पिढी वंचित राहू नये म्हणून हा लेखन व्याप. श्री सदगुरू स्वामी स्वरूपानंद यांच्या संपूर्ण साहित्यात तोच परीसस्पर्श मला अनुभवाला आला. सर्व सेवा निवृत्त बांधवांनाही असाच अनुभव येवो, हीच सदगुरू चरणी प्रार्थना.

श्री स्वामी स्वरूपानंद यांचे सर्व व अभंगाच्या ध्वनिफिती देसाई बंधु, आंबेवाले, शनिवार पुणे अथवा श्री. स्वामी स्वरूपानंद समाधी मंदिर, पांवस, जि. रत्नागिरी येथे उपलब्ध आहेत.

सुरेश शंकर रानडे

केंद्रिय कर्मचारी सेवा निवृत्त संघ, प्राधिकरण, निगडी, पुणे-४४.

भारतीय समाजात विविध स्वरूपाच्या समस्या आहेत. “ऑल इंडिया सेंट्रल गव्हर्नमेंटच्या पेन्शनर्स असोशिएशन, पुणे मुख्यालय” च्या एकसष्टाव्या निमित्ताने मी ठाणे शाखेचा सेक्रेटरी या नात्याने काही विचार मांडत आहे.

एकत्र कुटुंबपध्दतीचा लोप होऊन आजकाल विभक्त कुटुंबपध्दतीची फळं चाखणारी एक पिढी आता वयोवृद्ध झाली आहे. शिक्षण, स्वातंत्र्य, स्वावलंबन या गणत्रयीनं आजची पिढी मात्र संपन्न होत आहे. मुलं, मुली शिकून सवरून व्यवसाय, उद्योगात स्थिरावत आहेत. या उपवर मुला-मुलींना लग्नासारख्या पवित्र बंधनात ठेवून एक स्वतंत्र, सुजाण, जबाबदार नागरिक म्हणून जगण्याचा, वावरण्याचा सुयोग प्राप्त व्हावा असे अनेक माता-पित्याला वाटत असते. नव्हे, आपल्या मुलीला-कन्येला योग्य वरप्राप्ती व्हावी व आपल्या चिरंजीवाला योग्य पत्नी मिळावी असे प्रत्येक तरुण-तरुणीच्या माता-पित्यांना वाटणे अगदी स्वाभाविक नव्हे काय ? आणि त्यातूनच “वरसंशोधन” अथवा “वधुसंशोधनाचे” कामाला सुरवात होत असते. वधु-वर मंडळे या पवित्र कार्यात काहीशी मार्गदर्शक ठरतात. वधु-वर मेळाव्यातूनही काही प्रमाणात विवाह जमविले जातात. तर नातेवाईकांच्या अगर मित्रपरिवारांच्या ओळखीतूनही लग्ने ठरविली जातात. शुभमंगल सावधान ! या मंत्रानं वधुवरांच्या डोक्यावर अक्षता पडल्या की आई-वडीलांना कर्तव्यपूर्तीचे समाधान मिळते. समजसपणा, एकमेकांना समजून घेण्याची वृत्ती, मनाचा समतोल, आखलेल्या चाकोरीतून कल्याणकारी असं दांपत्यजीवन जगण्याची मनाची तयारी, त्यातून फुलणारे प्रेम-अशी विवाहातून विकसित होणारी फलनिष्पत्ती झाली तरच जीवनाला साफल्य प्राप्त होते.

पण ! पण आजकाल सर्वच बाबतीत जीवघेण्या स्पर्धांना सगळ्यांना सामोरी जावं लागतं. अगदी शालेय जीवनापासून पुढे स्पर्धात्मक परीक्षा, पुढे नोकरी-व्यवसाय-उद्योग यातील स्पर्धा या सगळ्याला सामोरी जात मनाची अशी अवस्था होते की पैसा हाच सगळ्या सुखसोयी प्राप्त करण्याचं प्रमुख माध्यम आहे. अधिक शिक्षण-अधिक पैसा असं समीकरणच झालं आहे. त्यासाठी लग्नाचं वय वाढतं. वाढलेल्या वयात नाहीशी होऊन ते काहीसे ताठर-अहंकारी बनते. एकमेकांना समजून घेण्यापेक्षा एकमेकांतील दोष अगदी ठळकपणे त्यांना बघू लागतात. त्यातून दोन कुटुंबातील असमतोल, मग तो आर्थिक असो, रितीरिवाजांचा असो, अगर आंतरजातीय विवाहातून उद्भवणारा असो-अशा असमतोलाच्या पार्श्वभूमीवर राजा-राणीच्या संसारात बारीक-सारीक घरातील कामे हा सुध्दा संघर्षाचा-भांडणाचा विषय ठरू शकतो. पतीला पत्नीबद्दल व पत्नीला पतीबद्दल असणारी ओढ, त्यातून फुलणारे प्रेम व मग त्यातून बांधली जाणारी घट्ट नात्याची वीण असा दांपत्य-जीवनाचा प्रवास खुंटतो. त्याऐवजी अहंकारातून पोसलेली आत्मप्रौढी व त्यातून दुसऱ्याबद्दल वाटणारा तिरस्कार, द्वेष या भावना वाढीला लागून त्यातून केवळ व्यवहार व पुढे घटस्फोट ! अशा दुष्टचक्रात तरुण-तरुणी अडकले जातात. ऐन बहराला येणारे जीवन एकांगी होते काळवंडते. आज न्यायालयात अशा फिस्कटणाऱ्या विवाहबंधनाचे, घटस्फोटांचे अनेक खटले चालू असतात. या घटनांना रोखायचे कसे ? ही एक कौटुंबिक स्तरावरील सामाजिक समस्या आहे. समस्येचा उगम विसंवादातून होत असतो. विसंवादाचे मूळ विचारांमध्ये असते, तर विचारांचा स्त्रोत मनातून येत असतो. मनाची घडण जोडण्याकडे असेल तर सर्व बाबी सुरळीत चालू राहतील. संस्कारांच्या शिंपणाने मन टवटवीत व स्वागतशील राहते. आज निवृत्त मंडळींनी हे संस्काराचे दायित्व स्विकारावे. आपली नातवंडे, त्यांचे मित्र यांना एकत्र जमवून संस्कारक्षम अशा गोष्टी ऐकवाव्यात, त्यांना पुस्तके पुरवून अशा कथा सांगण्यास प्रवृत्त करावे. विभक्त कुटुंबपध्दतीकडून पुन्हा एकत्रकुटुंबपध्दतीने हा संस्कारांचा मळा आपणास भावी पिढीसाठी फुलविता येईल आणि या लहान मुलांच्या मनातही एकदा रुजलेले विचार पुढे तरुण वयात मार्गदर्शक ठरतील. तरुणांनाही मग जुळून आलेले, वेदमंत्राच्या साक्षीने पवित्र झालेले विवाह आयुष्याच्या अंतापर्यंत टिकविण्याचा चिंत्नपणा नक्कीच प्राप्त होईल.

एवढे या विवाह-समस्येबाबत विचार मांडल्यावर माझ्या मनात एक श्लोक सहजपणे तरंगतो तो असा...

कन्या वरयते रूपम् । माता वित्तं, पिता श्रुतम् ॥

बांधवाः कुलं इच्छन्ति । मिष्टान्नं इतरेजनाः ॥

लेखक : अ. खा. पळणितकर

विषय मांडणी : सौ. आपटे